

HUQUQBUZARLIKLAR VIKTIMOLOGIK PROFILAKTIKASI SOHASIDAGI XORIJIY TAJRIBALAR

Yuldashev Rasulbek Tulibay o'g'li

IIV Akademiyasi 3-kurs 307-guruh kursanti

KIRISH. Ayrim davlatlarda ma'muriy hududlarda jamoat tartibi saqlash va huquqbuzarliklarni oldini olish faoliyati turlicha yo'llar, usullar bilan ta'minlanadi. Ushbu sohada har bir davlat o'ziga xos tajribaga ega bo'lib, ularni o'rganish hamda yurtimizda jamoat tartibini saqlash va huquqbuzarliklarni oldini olish tizimiga tatbiq etish bugunning dolzarb talablaridan biridir. Ma'muriy hududlarda jamoat tartibi va xavfsizligini ta'minlash borasida xorijiy davlatlar to'plagan tajribani o'rganish bu masalaga tizimli yondashuvni talab qiladi. Shu sababli, ko'zlangan maqsadga erishish uchun quyidagicha yondashish maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz Xorijiy davlatlar jamoat tartibi va xavfsizligini ta'minlash tizimlari. Har bir davlatning jamoat tartibi va xavfsizligini ta'minlash tizimi boshqa mamlakatlarnikidan muayyan xususiyati bilan ajralib turadi. Ma'lumki, Sobiq ittifoq davrida hatto huquqbuzarliklarni oldini olish sohasida ham sinfiylik nuqtai nazaridan kelib chiqdilar, mafkuraviy mazmunga e'tibor qaratdilar. Kommunistik jamiyat qurilishi bilanoq, jinoyatchilik o'z-o'zidan yo'qolib ketadi, degan utopistik tasavvurlarni zo'r berib odamlar ongiga singdirdilar, natijada Sobiq ittifoqdosh Respublikalar hayotidagi jinoyatchilikning asl holatini buzib ko'rsatdilar. Huquqbuzarliklarga qarshi kurash real voqealik talablariga javob bermas, jinoyatchilikning oldini olish bo'yicha ichki ishlar organlarining faoliyatida ba'zi jihatlarga, jumladan huquqbuzarliklarning viktimologik profilaktikasi faoliyatini amalga oshirishga umuman e'tibor berilmas, bu sohada jinoyat sodir etilishi bilanoq darhol jinoyatchini jazolash siyosatiga urg'u berilar, tergov va sud jarayonida sodir bo'lgan huquqbuzarliklarning barcha tafsilotlari aniqlab o'tirilmas, profilaktika inspektorlari faoliyatida ko'rsatkich uchun ishlash kabi salbiy holatlar shakllangan. Natijada huquqbuzarliklarning oldini olish, jumladan viktimologik profilaktika sohasidagi ahvol buzib talqin etilardi.

Kalit so'zlari; viktimologik profilaktika, takomillashtirish, asoslar,.

Tanlangan mavzuning dolzarbligi; Jahonda shaxsni turli tajovuzlardan himoya qilish maqsadida viktimologik profilaktikaning samaradorligini oshirishga, uni tashkil etishning yangi mexanizmlarini ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada, ayniqsa, zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan kengroq foydalanish, shuningdek davlat organlari, jamoat tashkilotlarining o'zaro hamkorligini tashkil etish hamda fuqarolar faolligini oshirishga, qolaversa aholi o'rtasida o'zlarini jinoiy tajovuzlardan himoya qilish usul va shakllarini keng targ'ib qilishga qaratilgan

chora-tadbirlarni ishlab chiqishga qaratilgan ilmiy-amaliy tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Respublikamizda davlat va jamiyat manfaatlari, ayniqsa fuqarolarning hayoti, sog'lig'i, sha'ni, qadr-qimmatini va mol-mulkini turli tajovuzlardan himoya qilishga oid qonun normalari talablarining ijrosini ta'minlash bo'yicha huquqbuzarliklar viktimologik profilaktikasi choralarining samaradorligini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Huquqbuzarliklar viktimologik profilaktikasini tashkil etish va uni takomillashtirish bo'yicha, yangi zamonaviy tizim yaratish uchun biz bu borada avvalo bir kator davlatlarning amaliy tajribalari o'rganib chiqmog'imiz lozim. Jinoyatdan qurbon bo'lib qolishini oldini olish bo'yicha xorijiy tajribalarga e'tibor karatsak BMT doirasida 1948 yildagi Inson xuquqlari umumjaxon deklaratsiyasi, unga ixtiyoriy protokol bilan fuqarolik va siyosiy xuquqlar to'g'risidagi pakt, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy xuquqlar to'g'risidagi pakt kabi xujjatlarni qabul qilishi bu xar bir davlatlarda inson xuquqlariga bo'lgan e'tibor birinchi o'ringa chiqqanligini anglatadi. Qabul qilingan fuqarolik va siyosiy xuquqlar to'g'risidagi pakt qiynoqlar va shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsitadigan munosabatlarni taqiqlaydi. Ayrim Yevropa davlatlarida, xususan, Germaniyada huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashishda fuqarolarning imkoniyatidan keng foydalanish amaliyoti mavjud. Mazkur amaliyotga ko'ra, har qanday huquqbuzarlik, shu jumladan, g'ayriijtimoiy xulq-atvorning guvohi bo'lgan Germaniya fuqarolari bu haqda darhol davlat organlariga telefon orqali og'za-ki, SMS yoki MMS ko'rinishida xabar beradi. Xabar asosida tezkor profilaktik choralar ko'rib, natijasi haqida fuqaroga ma'lum qilinadi.

1902 va 1910 yillarda Parijda o'tkazilgan konferentsiyalar natijalariga ko'ra «Oq qullar savdosiga qarshi kurash» butunjahon konventsiyasi qabul qilingan. Keyinroq ushbu konventsiya «Ayollar va bolalar savdosini yo'qotish» va «Voyaga yetgan ayollar savdosini yo'qotish» nomli butunjahon konventsiyalari bilan to'ldirilgan. Odam savdosi muammosiga qarshi kurashishning keyingi tarixiy jarayonlari asta-sekin rivojlanib, 1948 yilda «Inson huquqlari» umumjaxon Deklaratsiyasi qabul qilingan. Shundan so'ng «Inson huquqlarining Yevropa konventsiyasi», «Qullik xususida»gi konventsiya, «Qullikni yo'qotish amaliyoti to'g'risida»gi qo'shimcha konventsiya, «Bola huquqlari to'g'risida»gi konventsiya, «Ayollarga qarshi diskriminatsiyaning har qanday ko'rinishlariga qarshi kurash to'g'risida»gi konventsiyalar qabul qilinib, dunyoning ko'plab mamlakatlarida qo'llanila boshlandi.

Mazkur amaliyotning ilk belgilarini mamlakatimizda 2018 yil 8 yanvarda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan «Fuqarolar va jamoat tashkilotlarini huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashishdagi faol ishtiroki uchun rag'batlantirish tartibi to'g'risida nizomni tasdiqlash haqida»gi 15-

son qarorining qabul qilinganida, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14 fevraldagi «Toshkent shahrida jamoat tartibini saqlash, huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashishning sifat jihatidan yangi tizimini joriy etish to'g'risida»gi PQ-3528-son qarorida ilg'or xorijiy tajribani o'rganish asosida «Jamoat tartibini saqlashda fuqarolarning ishtiroki to'g'risida»gi qonun loyihasini ishlab chiqish vazifasining belgilanganligida ko'rish mumkin. Bundan tashqari, Toshkent shahridagi Inxa Universiteti talabalari A. Siyayev, Sh. Sodiqov, Yu. Xo'jaeva va Z. Usmonovalar tomonidan Rossiyadagi «Nash gorod», AQShdagi «Bos» ton 311», Janubiy Koreyadagi «e-people» dasturlarning analogi sifati «ProActive» innovatsion dasturni ishlab chiqilishi huquqbuzarliklar profilaktikasi shakllarini takomillashtirish imkoniyatini beradi. Mualliflarning izoh berishicha, mazkur dastur xalq qabulxonalarining yangicha shakli sifatida talqin etilib, fuqarolarning ijtimoiy ogohligi, jamoat tartibi, xavfsizligi va osoyishtaligiga daxldorligini oshiradi. Dastur mazmuniga ko'ra, fuqarolar jamoat joyidagi ko'ngilsiz yoki favqulotda holatlar haqida murojaatlarni SMS yoki MMS ko'rinishida qo'l telefoni orqali tegishli davlat organlariga yuboradilar va SMS orqali javob oladilar. Shu o'rinda, V.N. Kudryavtsevning «yangi, ko'ngilli asosda huquqni muhofaza qilish organlarining aholi bilan o'zaro aloqasini, fuqarolarning ularga nisbatan yo'qotilgan ishonchini qayta tiklash va mustahkamlash zarur»mazmunidagi fikriga qo'shilmiz. Yaponiya, Niderlandiya, Frantsiya, GFR, AQSh, Buyuk Britaniya, Hindiston davlatlarining shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlar viktimgining oldini olishga doir ilmiy tadqiqot muassasalari, milliy assotsiatsiyalari faoliyati va viktimglikning oldini olishga doir qonun normalarini qiyosiy tahlil qilishi natijasida tegishli xulosalarni shakllantirgan. Jumladan, Angliyada «Jinoyatlardan jabrlanganlarni qo'llab-quvvatlash Milliy assotsiatsiyasi» (National Association of Victim Support Schemes) 1979 yildan beri faoliyat ko'rsatib kelishi, u muvofiqlashtiruvchi organ vazifasini bajarishi, Frantsiyada «Jinoyatlardan jabrlanganlarga yordam ko'rsatish Milliy instituti» (National Institute for Assistance for Victims (INAVEM) 1986 yilda tashkil etilgan bo'lib, u 60 ga yaqin viktimgologik tashkilotlar faoliyatini muvofiqlashtirishini aniqlagan. Niderlandiyada «Jabrlanuvchilarni qo'llab-quvvatlash Milliy tashkiloti» (National Organisation for Victim Support (NOVS) faoliyati, AQShda rasman mazkur vazifani amalga oshiruvchi organ mavjud bo'lmasa-da, bu faoliyatni «Jabrlanuvchilarga yordam ko'rsatish Milliy markazi» bajarishi, Italiyada ham rasman viktimgologik tashkilotlar faoliyatini muvofiqlashtiruvchi organ bo'lmasa-da, lekin terrorizm, uyushgan jinoyatchilik, o'g'irlik, bosqinchilik va talonchilikdan aziyat chekkan fuqarolarga yordam ko'rsatish assotsiatsiyasining faoliyatidagi mazkur vazifani bajarishi yuzasidan vazifalarni o'rganib, tahlillar olib borgan. Shuningdek, AQShda 1984 yilda qabul qilingan «Jinoyatdan jabrlanganlar to'g'risida»gi, 1991 yildagi «Ayollarga qarshi zo'ravonlik ishlatishga qarshi kurash to'g'risida»gi, AQSh

Kongressi tomonidan esa 1994 yilda «Ayollarga nisbatan zo’ravonlikka qarshi kurash haqida»gi (the Violence Against Women Act), 1999 yildagi «Bolalarga nisbatan zo’ravonlik sodir etiladigan jinoyatlarga qarshi kurash to’g’risida»gi (Megan's Law and the Jacob Wetterling Crimes Against Children and Sexually Violent Offender Registration Act) qonunlari hamda «Zo’ravonlik bilan sodir etilgan jinoyat jabrlanuvchilariga yetkazilgan zararni qoplash to’g’risida»gi Yevropa Konventsiyasi, «Jinoyat jabrlanuvchilariga yordam ko’rsatish va 23 viktimlashuvning oldini olish haqida»gi Yevropa Kengashi Vazirlar qo’mitasining tavsiyalarini o’rganib, qiyosiy tahlil natijasida tegishli tavsiyalar bergan .

XULOSA: Viktimlik bu huquqbuzarlikning kelib chiqishi asosiy sabablaridan biri deb olsak adashmagan bo’lamiz ayni damda yurtimiz tinch, insonlar farovon hayot kechirishayotgan bir davrda viktimlik juda yuksak darajaga yetgandir. Yaniki aytadigan bo’lsak insonlar e’tibotsizligi ularning viktimlik darjasini belgilab beryabdi. Respublikamizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy islohotlar jamiyat hayotidagi munosabatlarning tubdan o’zgarishiga, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklari to’la ta’minlanishiga, olib keldi. Ayniqsa, huquq-tartibni mustahkamlashda islohotlarning amalga oshirilishi profilaktika inspektorlari huquqiy maqomining va uning huquqbuzarliklarni oldini olish jumladan viktimologik profilaktikani amalga oshirishga, fuqrolarning turli jinoiy tajovuzlardan muhofaza qilinishiga sharoit yaratilmoqda. Shunday bo’lishiga qaramasdan huquqbuzarliklarning viktimologik profilaktikasi faoliyatining asosiy istiqbollari jinoyatlarning alohida turlari, toifalari va guruhlariga nisbatan talkomillashtirishga muhtoj. Ma’lumki, odamlar ongida o’z-o’zini tarbiyalash hatti-harakatlarining oqibatlarini oldindan ko’ra bilishga o’rganish o’z hulq-atvorini hattiharakatlari natijasida kutilmaganda yuzaga kelgan kriminogen vaziyatni to’g’ri baholay olish ko’nikmalarini shakllantirish huquqbuzarliklarninig viktimologik profilaktika faoliyatini amalga oshirishdagi muhim ijtimoiy-ruhiy omil hisoblanadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR;

O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023-yil

Ichki ishlar organlari to’g’risidagi qonun 2016-yil 16- sentabr

Huquqbuzarliklar profilaktikasi to’g’risidagi qonun 2014-yil 14-may

2021-yil 26-martda O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Jamoat xavfsizligini ta’minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasida ichki ishlar organlari faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga ko’tarish chora-tadbirlari to’g’risida”gi farmoni

Ismailov I. Saitqulov Q.A., Huquqbuzarliklar viktimologik profilaktikasi chora-tadbirlari: Respublika ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari.

Saitqulov Q.A. ИО huquqbuzarliklar viktimologik

profilaktikasi bo’yicha faoliyati takomillashtirish // Yurid. fan. buy. fal. dok. diss. T.: 2020.